

**ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ У СИСТЕМІ
ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПІДЛЕГЛОСТІ
(СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ)**

Рассмотрены некоторые социально-политические, политико-управленческие и политико-идеологические отношения, которые влияют на массовое и индивидуальное сознание для формирования в ней легитимного отношения к власти. Наведены социально-психологические формы политической подчиненности, а также способы поддержания политических ценностей.

Ключевые слова: массовое сознание, политическая власть, политическая подчиненность, политические ценности.

The article deals with same socio-political, political-administrative and political-ideological relations that influence the mass and individual awareness to from its legitimate treatment to the power. Same socio-psychological forms of political subordination and the ways of supporting same political values have also been considered.

Key words: mass awareness, political power, political subordination, political values.

Політична влада завжди виступала і зараз виступає необхідним засобом регуляції й інтеграції сучасного суспільства. Проте рівень інтеграції та регуляції суспільства залежить від здатності політичних органів впливати на свідомість і психологію мас з метою узгодження й виконання ними прийнятих політичних рішень. А це потребує від правових сил не тільки постійного вдосконалення психології впливу на масову свідомість і спрямування цієї свідомості на приведення у відповідність до цілей і завдань сучасного моменту та конкретного політичного курсу, але й налагодження взаємовідносин між політичною владою і масовою свідомістю. Звідси стає зрозумілим, чому масова й індивідуальна психологія є важливим фактором формування політики.

Зазначене вище є умовою проведення цілеспрямованих соціально-психологічних змін або передумовою ефективною та стабільною життєдіяльністю суспільства. Така ідейно-політична функція влади потребує знань основних форм і рівнів свідомості та психології громадян, усього спектра їх внутрішніх станів й особливостей, а також процесів детермінації динаміки й виявлення свідомості та психології громадян у політичній сфері. Це дозволяє краще зрозуміти тонкі механізми впливу на людей і правильно орієнтуватися в організації оптимальної діяльності з метою досягнення злагоди в основних питаннях внутрішньої та зовнішньої політики [3; 5].

У політичному та науковому світі існує думка, що політичні процеси нелегко піддаються вивченню, якщо їх не розглядати як особливі випадки загальніших психологічних і соціологічних відносин. За такого підходу на межі різних наук існує

самостійний напрям «психологія політики», або «політична психологія», яка вивчає ефективні засоби для завоювання, утримання або скинення політичної влади [4]. Для нас важливо створити модель соціально-психологічної діяльності політичної влади або розібратися в тому, як і чому політичній владі вдається зберігати чи посилювати свій ідейно-психологічний вплив на маси.

Знання соціально-психологічних механізмів і закономірностей є джерелом і фактором політичної діяльності. Їх застосування на практиці дозволяє проводити ефективнішу політику, особливо в умовах суспільно-політичної модернізації, напруженого й суперечного процесу в масовій свідомості.

Відомо, що проблеми в суспільстві та політиці в основному пояснюються відсутністю психологічної культури і в народі, і в керівників. Дефіцит психологічних знань призводить до прийняття поспішних, неадекватних і непопулярних політичних рішень, що підриває довіру до політичної влади як передумови політичного реформування. Тому і виникла політична психологія, щоб політичні керівники оволодівали мистецтвом використання психології у політиці та опановували соціально-психологічні закономірності політичного керування. В сучасному суспільстві політичну владу розглядають як систему трьох субординованих видів відносин – соціально-політичних, політико-управлінських, політико-ідеологічних. Розглянемо їх.

Соціально-політичні відносини. Ці відносини забезпечують зв'язок соціальної та політичної систем, громадянського суспільства і держави. Іншими словами, вони визначають соціальну спрямованість політичної влади, регулюють відносини соціальних прошарків й організацій з політичною владою так, що найсильніші з них стають правлячою силою. Так формується система політичного пріоритету правлячих сил, їх загальних та індивідуальних інтересів.

З часом у суспільстві формується загальнонародна думка з основних питань внутрішньої та зовнішньої політики, що примушує владу орієнтуватися на суспільство, брати до уваги потреби більшості людей суспільства і намагатися заручитися їхньою підтримкою, спиратися на них. Справа в тому, що будь-яка влада прагне створити й закріпити підтримку з боку більшості народу, оскільки без цього вона не виживе. Пошук підтримки в більшості є основою політичної діяльності будь-якої влади. Падіння масової підтримки є фактором підриву авторитету політичної влади. Ступінь же підтримки визначає рівень громадської думки в політиці. На підставі цього виділяють *фактори впливу громадської думки на владу*. До них відносять:

- 1) контролівний фактор державної діяльності;
- 2) фактор сили й опори влади в державі;
- 3) фактор включення до механізму керування державою.

Тому політична влада змушена зважати на громадську думку, бо якщо керування здійснюється без її врахування і в цьому випадку сила замінює громадську думку, то це може призвести до прогресуючої кризи політичної стабільності.

Звідси під терміном «*підтримка більшістю мас політичної влади*» розуміють відносно вільну від примушення форму політичної підлеглості, яка виступає як

Кисіль Ю.И. **ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ У СИСТЕМІ
ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПІДЛЕГЛОСТІ (СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ)**

позитивне ставлення до політичного порядку й добровільного дотримання його вимог.

Підтримка політичної влади проявляється в двох видах – внутрішній і зовнішній. Розглянемо їх.

Внутрішня підтримка – це потенціальна підтримка політичної влади, пов'язана з наміром найшвидшого досягнення її цілей, успішного здійснення її ідей, ефективної діяльності її інститутів і керівників. Внутрішня підтримка віддає перевагу цілям, не борючись за них, а вважаючи їх за кращі; підтримує ідеї, не обстоюючи їх, а схвалюючи; підтримує політичні інститути, не захищаючи їх, а визнаючи; підтримує політичних керівників, не допомагаючи їм, а поважаючи їх.

Зовнішня підтримка – це практичні дії, що відповідають суб'єктивній позитивній установці на боці політичної влади. Зовнішня підтримка підтримує цілі політичних керівників, влади, добиваючись їх; підтримує ідеї, обстоюючи їх; підтримує політичні інститути, захищаючи їх; підтримує політичних керівників, голосуючи за них.

Цікавим є те, що соціально-політичний рівень влади диктує їй тактику подвійної політики. З одного боку, це забезпечення початкового рівня домагань правлячих кіл, а з другого – урахування різноманітних індивідуальних і групових інтересів. Таким чином, оптимальне співвідношення цих сторін (відповідність пріоритету правлячих кіл за підтримки індивідів і масових верств) визначає головну умову й межі функціонування політичної влади.

Політико-управлінські відносини – відносини, що зумовлюють зв'язок політики й керування, визначають політико-організаційний зв'язок політичної системи із соціальними спільнотами і являють собою певним чином налагоджену й перевірену сукупність політичних інститутів (організацій, закладів) і дій (методів, заходів), які політичні кола використовують для регулювання й підтримки своїх різноманітних економічних, соціальних, духовних взаємовідносин із соціальними утвореннями й організаціями.

Тут також вбачаємо тактику подвійної політики державної влади, яка визначається критеріями громадсько-політичної ефективності або раціональності та політико-управлінської діяльності залежно від пріоритету правлячих кіл.

Згідно з тактикою подвійної політики політико-управлінська система враховує і розглядає різні проблеми, перш за все – з позиції вигоди «найвищих верств». А оскільки це обмежує інтереси інших категорій населення, то вищеназваний критерій перетворюється в критерій неефективності з точки зору цих категорій [5].

Політико-ідеологічні відносини – це відносини, що визначають зв'язок політики й ідеології, усієї духовної культури, здійснюють всебічний і систематичний ідейно-психологічний вплив на масову свідомість, співвідносять масову свідомість з вимогами політичних сил в умовах сучасності, яка змінюється, і формують злагоду тих, ким керують.

Будь-яке суспільство потребує громадської злагоди. Вона виступає фактором, який охороняє суспільство від ерозії. Саме існування громадської злагоди має тенденцію стримувати кризові явища та запобігати їх появі.

Для повнішого розуміння сутності політично-ідеологічних відносин розглянемо

їх через порівняння демократичних і авторитарних (тоталітарних) режимів.

Відомо, що демократія базується на злагоді, якої досягають відкрито, у процесі виявлення, порівняння й урегулювання інтересів і цінностей, зводячи їх до єдиного знаменника. У свою чергу, за авторитарного режиму єдність виступає наслідком закритої негласної діяльності політичних інститутів, ідеологічного тиску.

Демократично виявлена злагода не завжди є оптимальною. Вона може бути і не зовсім адекватною до суспільно-політичних обставин, що складаються. Але вона піддається оперативному корегуванню, своєчасно реагує на зміни в настрої людей і в суспільстві.

За авторитарно-тоталітарного режиму налагодженим є механізм суспільно-політичної стабільності на шкоду механізму суспільно-політичних змін. Відсутність легальних способів виявлення різноманітних інтересів і цінностей та проведення відповідних реформ спричиняє закономірні кризи й потрясіння, бунти невдоволення, що супроводжуються вимушеними пристосовуваними вчинками, які є явно недостатніми, щоб усунути першопричини подібних явищ [8].

Будь-яке суспільство може існувати лише тоді, коли індивіди, які складають його, дотримуються одних і тих же ідей та образів. Саме тому необхідним є формування системи політичних орієнтацій, які укорінені в масовій свідомості, є ланкою, покликаною переводити зовнішні аспекти політичної влади у внутрішню сутність громадян за будь-якого режиму. В цьому випадку ті, хто має політичну владу, змушені спричинювати емоційні та раціональні реакції в тих, ким вони керують, спонукаючи їх, приймати команди керуючих. Неспроможність створити це спонукає тих, хто керує, вдаватися до насилля, а інколи і до фізичного знищення.

Таким чином і формується політична орієнтація тих, ким керують, яка має дві складові – когнітивно-емоційну і мотиваційну.

Когнітивно-емоційна складова політичної орієнтації являє собою систему різноманітних – спільних та особливих, свідомих і несвідомих, критичних і догматичних тощо – установок і відповідних способів впливу на них з боку політико-управлінських кіл. Взаємозв'язок та їх переплетіння в процесі функціонування й розвитку суспільства дає різні типи сприймання й розуміння політики, оцінки політичних рішень і дій.

У мотиваційному плані політичну орієнтацію зазвичай уявляють як систему ціннісних, зацікавлених і примусових мотивів політичної підлеглості.

Проведений аналіз режимів та їх складових дозволяє охарактеризувати поняття типу влади.

Перший тип – «легітимна влада» – коли дії на її боці здійснюються за внутрішнім переконанням, за совістю, за почуттям обов'язку, на підставі віри в ефективність і справедливість рішень, які приймають.

Другий тип – «винагорода владою» – де підкорення владі будується взамін на блага, вигоди, привілеї, винагороди з її боку.

Третій тип – «примусова сила» – коли політичне підкорення мотивують обережністю, боягузством, поступливістю людей під тиском заборон, покарань, застосування сили, насилля.

Кисіль Ю.И. **ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ У СИСТЕМІ
ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПІДЛЕГЛОСТІ (СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ)**

Ці типи політичної влади і способи підтримання їх охоплюють собою всю сферу психології громадян, усю сукупність їх потреб, без задоволення яких вони не в змозі здійснювати свою діяльність. Загалом влада спирається на всі мотиваційні орієнтації громадян [10].

Кожний уряд прагне забезпечити легітимність. Використання сили й примушення буде неефективним порівняно зі здійсненням авторитету, тобто імперативного контролю, який розглядають як справедливий ті, хто підкоряється йому.

У зв'язку з проблемою політичного впливу на масову свідомість доцільно було б розглянути і форми політичної підлеглості.

Політична влада потребує опори, яка базується на цінностях, прийнятих у суспільстві. Цінності служать важливим регулятором людських вчинків, мірою оцінки поведінки інших людей. Суб'єктивною передумовою діяльності є ціннісна орієнтація – готовність діяти в межах політичного режиму завдяки застосуванню потенціальних або реальних духовно-ідеологічних санкцій. Ціннісна орієнтація забезпечує добровільну підлеглисть політичним порядкам. У свою чергу, ціннісна підлеглисть мотивується позитивними духовно-ідеологічними санкціями особливих символік ідеологічного роду. Їх специфіка – в тому, що вони апелюють до синдрому «жаги віри», потреби в легітимності. Потреба ж у легітимності виявляється в прагненні людей пояснювати, спрямовувати й утверджувати свій світогляд шляхом зіставлення його з іншим світоглядом. Людина потребує органічного зв'язку з подібним до себе, вона повинна мати можливість віднести себе до якоїсь системи, бо її починають переповнювати сумніви, які можуть паралізувати здатність до дії. Ось чому духовно-ідеологічні санкції проявляються як самостійні та взаємозв'язані погляди і напучування (у формі ідейних поглядів, ідеальних уявлень і моральних суджень), покликані підтримувати й реалізовувати цю людську потребу. Сам *факт* збігу масових уявлень і керівних установок політичних кіл служить основою підлеглості політичним порядкам. Тут підлеглисть виступає для людей як мета або самоціль. Підлеглисть – це спосіб вираження та підтвердження внутрішніх поглядів і суджень особи про існуючий суспільно-політичний лад, який здійснюється завдяки переконанню.

Ось чому ціннісні орієнтації відбивають психологію вірності, відданості, лояльності, переконаності, ідейності. Психологія ґрунтується на властивій для індивіда схильності розділяти, оновлювати й реалізовувати засвоєні ним цінності. Ціннісна підлеглисть – це надійний, повний й оптимальний засіб зберігання і зміцнення політичного ладу, що пропорційно ступеню і масштабам ідеологізації масової свідомості, тобто міцності й усталеності в ній політичних ідей, які відбивають діяльність політичних сил, що, у свою чергу, утруднює процес ідейно-політичної переорієнтації людей [6].

Ціннісна підлеглисть – це засіб політичного контролю, в основу якого покладено мотивацію людей. Він постійний, на нього не впливають швидкі коливання, оскільки цінності надають сенс і мету всьому життю. А внутрішня віра складає основу вчинків людини. До речі, ціннісна підлеглисть є економічно дешевою, тому що витрати на

підтримку в масах основних політичних цінностей (виховання, гуманітарна освіта, реклама, масові комунікації, масова культура, масове спілкування) є нижчими, ніж витрати на інші види політичних санкцій (промисловість, сільське господарство, будівництво, наука, послуги, військово-політичні сили, судово-виправна система і т. д.). Але не все так просто. Оскільки зазначені цінності направляють соціально-економічні та політико-ідеологічні процеси, то витрати на їх формування відшкодовуються в політичній підтримці й ідеології лояльності. Ціннісне прилучення до політичних порядків у несприятливих економічних умовах дозволяє правлячим колам нейтралізувати зростання незадоволення, спричиненого погіршенням матеріального забезпечення мас, без застосування примусових засобів.

На сьогодні стали визнавати роль моральних і культурних явищ у процесі перетворення суспільно-політичних імперативів у внутрішні імперативи людей. У цьому випадку легітимність виступає як резерв підтримки, гарант кооперації членів політичної системи навіть у випадках непопулярних політичних дій.

До речі, можна помітити кореляцію між легітимністю й ефективністю політичної системи. Якщо легітимність – це схвалення влади, то ефективність – її здатність реалізовувати свої основні функції, оскільки їх розуміє більшість населення. Щоб не трапилось навпаки, правлячі кола додають зусиль для контролю над ідейно-психологічними процесами в суспільстві шляхом витонченого внесення своїх цінностей у масову свідомість. Для цього використовують і старі, і нові способи. Розглянемо способи підтримки політичних цінностей.

Перший спосіб – це регулювання цінностей, пониження або підвищення їх залежно від конкретних цілей. Людям властиво втікати від власних проблем, жити повсякденними справами. Але їм не чужі також піднесені прагнення, що дозволяє приводити у відповідність політичні установки й очікування громадян, розширювати або звужувати можливості їх ціннісного волевиявлення. Процес регулювання цінностей проходить як цілеспрямовано, так і природно. В період соціальних піднесень спостерігається зростання, а в періоди соціальних спадів – падіння ціннісних сподівань, що позначається на політичній поведінці громадян, бо люди не бачать інших цінностей, крім первинних потреб. Падіння ціннісних сподівань призводить до падіння моральності, бо сама сучасність може бути аморальною (тобто умови, наприклад, економічної кризи). В умовах кризової економіки люди поступаються моральними нормами, а також використовують для реалізації своїх потреб обхідні, недозволені шляхи.

Другий спосіб – ідеалізація цінностей, віднесення їх не до сучасного, реального, а до майбутнього, потенціального суспільно-політичного буття. Ця діяльність спирається на притаманну людям потребу мріяти, ставити перед собою цілі, сподіватись на краще. Тому діяльність правлячих кіл зводиться до проектів удосконалення суспільного устрою з урахуванням уявлень людей про необхідний рівень добробуту, соціального престижу.

Третій спосіб – абсолютизація цінностей, апелювання до «вічних і незмінних чеснот». Тут проголошують найвищі цінності: свобода, рівність, справедливість, демократія. В кризовій ситуації відбувається послаблення впливу ідеалів, віднесення

Кисіль Ю.И. **ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ У СИСТЕМІ
ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПІДЛЕГЛОСТІ (СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ)**

ціннісних орієнтацій до реального, а не до уявного майбутнього, до справжніх, а не вигаданих чеснот. Накладаючись одна на одну, ці дві протилежні цінності породжують становище соціальної аномалії: старі ідеали руйнуються, а нові тільки формуються. Загалом процес взаємодії цінностей і інтересів є складним. Цінності впливають на інтереси, вони виправдовують використання політичними колами і прийняття соціальними верствами різноманітних інтересів.

Звідси й виникає *четвертий спосіб* підтримки політичних цінностей – валоризація інтересів, тобто наділення їх ціннісним значенням. Суть цього способу полягає в такому: в міру пониження цінностей, зведення найвищого змісту до нижчого інтереси людей наділяють не властивим їм нижчим ціннісним змістом. Здійснюється це для суб'єктивного підстроювання інтересів під цінності, коли перші потреби не усвідомлюють адекватно, а другі сприймають як цінності та ціннісні стимули. Як наслідок цього відбувається заміна соціально-моральних потреб на матеріально-споживчі, грошово-кар'єристичні установки. А це веде до порушення цілісності людської особи, до наголошення на матеріальному та біологічному аспектах людського існування.

Таке ціннісно-зацікавлене регулювання звільнює людину від високих ідеалів і спонукає, віддаляє від принципів справедливості на користь принципам реальності та прагматизму, віддає принципи солідарності в жертву принципам вигоди й розрахунку, оцінює ціннісне розуміння щастя, сенсу життя, людської гідності з точки зору матеріального успіху й достатку.

П'ятий спосіб – це ціннісне орієнтування інтересів. Він визначає спосіб життя людей відповідно до встановленого критерію. У результаті цінності «знижують або підвищують» інтереси до рівнів, які прийняті чи дозволені на даний момент. Іншими словами, цінності або підіймають вгору інтереси людей, або знижують масові домагання. Загалом же критерієм, що регулює людські бажання, виступають цінності та пропозиції, які поділяються впливовими і багатими колами суспільства. Всі інші просто підтягаються до них.

Політичне регулювання передбачає ціннісне камуфлювання інтересів. При цьому дуже важливим є ідеологічний захист приватної власності – основи багатства, влади, престижу. Приватна власність і приватне підприємництво розглядають тут як передумови соціальної активності, матеріального благополуччя, ідеологічної та політичної незалежності.

Ціннісне камуфлювання – це необхідна умова міжпартійної боротьби і міжпартійної конкуренції за ідейний вплив у суспільстві, яка виявляється в перехоплюванні, крадіжці один в одного лозунгів, програмних положень, а також у виборчій, пропагандистській, політичній і соціально-економічній практиці.

До ціннісного камуфлювання вдаються й представники військово-промислового комплексу, коли прикривають свою владу й вигоду словами про мир, зовнішню загрозу, національну безпеку.

Ціннісного виправдання потребує й соціальна нерівність. Нерівність виступає як необхідне явище. Виправдання його впливає з уявлення про природу людини, із притаманної їй схильності до змагальності, переваги, домінування, що має глибоке

психофізіологічне коріння. Потяг до переваги, забезпеченості спонукає людей просуватися по соціальній скалі. При цьому відтискають конкурентів, використовують заборонені засоби, поступаються чесністю.

Ось чому потреба в благополуччі й страх бути серед непроцвітаючих пробуджує бажання виправдати у власних очах усю непорядність спроб добиватися благополуччя в обхід і за рахунок інших.

Ідейно-політична функція не виключає й ціннісного виправдання примусового впливу. В цьому випадку йдеться про «благо примусу», про «неминуле насилля» як про засіб підтримки дисципліни, законності та лояльності. Головним аргументом на користь насилля виступає той факт, що насилля – неминуче зло, яке породжує будь-яка соціальна система. Оскільки влада не може догодити всім, виникає потреба в примусі, в монополії на «фізичне насилля». Насилля розглядають як засіб розв'язання конфліктів. Виправданням примусу нерідко є наявні та підігріті тривоги, страхи, які приписуються намірам і діям потенційних або реальних як внутрішніх, так і політичних противників. Створювана психологія залякування, ненависті є живильним середовищем для схвалення примусових акцій [4].

Ідейно-психологічною основою політичної діяльності виступає ціннісне маскування різних видів примусу. В цьому випадку політичні кола намагаються одержати в потрібний момент із національного культурно-соціологічного багажу і використовувати в своїх цілях необхідні ціннісні взірці, у яких під зовнішньою привабливою формою ховається внутрішній примусовий зміст. Громадяни, ошукуючись з приводу першого, не здогадуються щодо другого. Вважаючи, що діють вільно, вони насправді підкоряються.

І, нарешті, останній засіб ідейно-політичної орієнтації громадян – це нав'язування цінностей шляхом примусу. За тоталітаризму застосовують репресії, терор для досягнення примусового єдиновірства. В деяких випадках нав'язують і демократію. Так свого часу США нав'язали Японії ліберальну демократію.

Таким чином, нав'язування цінностей шляхом примусу здійснюється не прямо, а із зсувом на периферію примусового впливу. Цей процес здійснює вся система життєдіяльності людей у суспільстві. Цінності вносяться в масову свідомість шляхом підтримки вказівно-підкоряючої атмосфери загального, добровільно-примусового вибору двох шляхів життя. Перший шлях – слідування встановленим каналам зацікавленої та пов'язаної з ним ціннісної поведінки згідно з рівнем благополуччя й способом життя. Зміст другого шляху полягає в піддаванні загрози перекриття цих каналів, що означає потенційний примусовий вплив, який, у свою чергу, є загрозою послаблення зацікавленого спонукання.

На підставі вищезазначеного можна зробити такі висновки. По-перше, влада завжди виступає в трьох вимірах: як певний суспільний прошарок (керівна група), відповідна йому соціальна організація (апарат керування) і масова свідомість, що відповідає його установкам (система політичних орієнтацій). Унаслідок цього стабільність політичної влади визначається ефективною діяльністю її політично-управлінської системи у відповідних соціально-політичних умовах, яка реалізується в необхідний політико-ідеологічний результат, що й означає ідейно-психологічне

Кисіль Ю.И. **ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ У СИСТЕМІ
ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПІДЛЕГЛОСТІ (СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ)**

визнання політичного порядку, схвалення рішень, які приймають.

По-друге, ціннісна орієнтація – це ідейно-психологічне тришарове утворення, що включає такі підорієнтації:

- ціннісно-примусову як продукт виправдання примусу;
- ціннісно-зацікавлену як наслідок валоризації інтересів;
- ціннісну як підсумок приниження або підвищення ідеалізації цінностей.

Література:

1. *Бехтеров В.* Внушение и его роль в общественной жизни. – СПб, 1998.
2. *Войтасик Л.* Психология политической пропаганды. – М., 1981.
3. *Газман Л., Эткінд А.* От культа власти к культу людей: Психология политического сознания. – Л., 1969.
4. *Газман Л., Шестопал Е.* Политическая психология. – Ростов-на-Дону, 1996.
5. *Геноф Ф.* Психология управления. – М., 1982.
6. *Грушин Б.* Массовое сознание. – М., 1987.
7. *Лебон Г.* Психология народов и масс. – СПб, 1995.
8. *Марченко М.* Очерк теории политической системы. – М., 1986.
9. *Обуховский К.* Психология влечения человека. – М., 1982.
10. *Соловьев А.* Психология власти: противоречия переходных процессов. – М., 1992.